

Megnevezhetetlen bűntudat

Bánki Éva: *Apjalánya*

Budapest, 2025, Jelenkor

Daganatos megbetegedésének diagnosztizálása szembesülésre készíteti Bánki Éva *Apjalánya* című regényének elbeszélő hőst. A szerzővel azonosnak tekinthető elbeszélőnek meggyőződése ugyanis, hogy a súlyos betegség testi manifesztálódása annak a lelki sebnak, amelyet születésétől fogva magában hordoz. Úgy véli, érzelmi jellegénél fogva a legkorszerűbb egészségügyi eszközökkel sem kimutatható sebet transzgenerációs traumaként az édesapjától örökölte, „az ő elhallgatása, örökös félelme a lelepleződéstől, szünni nem akaró rettegése” lökte bele a betegségbe, és amíg nem számol le az apjával, addig nem bízhat a gyógyulásban, és képtelen továbblépni az életben.

Az *Apjalánya* esetében regényről beszélünk ugyan, a mű azonban közeli rokonságot mutat a memoár és az esszé műfajával. A szerző nem jeleníti meg az eseményeket, nem lépteti be közvetlenül olvasóját a cselekmények helyszínére – a bonyodalommorzsák mozaikdarabkákként a tudatfolyamon belül jelenítődnek meg –, hanem egyfolytában emlékezik, mesél és következtetéseket von le. Közben felidézi a régi történeteket, önmagán átszűrve igyekszik értelmezni is az elmondottakat és a köztük rejlő összefüggéseket. Ennek az írói eljárásnak köszönhetően az alkotás önanalízisként is olvasható, egyben Bánki Éva eddigi legszemélyesebb hangvételű könyvének tekinthető.

Kibeszéltetlen traumák, örökölt félelmek sorakoznak egymás után a kötet lapjain. Az elbeszélő hős egy helyen a következőképpen fogalmaz: „Homályosan éreztem, hogy én a félelem betege vagyok, a rajtam

elhatalmasodó pánik és a zűrzavar ismerős valahonnan – ez a kétségbeesés és rettegés talán azóta kerülget, hogy megszülettem.” A személyes érintettségű történetekkel párhuzamosan az elbeszélő hős a közönségben uralkodó állapotokat is vizsgálja: hogyan hatnak ki a társadalmi események az emberek sorsának alakulására és lelkületére; hogyan bénít meg, tesz szorongóvá mindaz, amit el kell hallgatni; hogyan lehetséges felszámolni a nemzedékeken keresztül áthagyományozott reménytelenséget.

Amikor műtétje után az elbeszélő hős barátai tanácsára számba veszi, mi bénította meg az ő életét, szembe kell néznie apja félelmeivel. Annak a szüntelenül rejtőzködő férfinak a rettegéseivel, aki osztályidegenként nem tanulhatott tovább, aki alázatos holokauszt túlélőként úgy érezte, az életet meg kell szolgálni, s aki a maga csendes módján neheztelt a történelmi istenre. Lánya így emlékezik vissza a Nagykanizsán töltött hetvenes évekre: „Apám idegbeteg kapkodása minden napot megmérgezett. Nem érezte jól magát a bőrében, ezért állandóan valami rettentő katasztrófára készült – meglátjátok, elvisznek bennünket! –, és állandóan keresett valamit, amit gyorsan megtalált, hogy a következőt kereshesse. Apám befejezetlen ember volt.” Talán éppen ez a befejezetlensége következtében rohagált folyton valahová, mintha csak önmagától igyekezne megmenekülni, közben mindig visszavágyódott a múltba, a Monarchia idejébe, s szinte soha nem beszélt önmagáról. „Apám, aki egy soha el nem mondott történet terhét cipelte a vállán, mindent tudott a kényszerű magányról. Hogy

kizuhansz valahonnan, és soha nem érsz földet. Vagy csak biciklizel körbe-körbe, de nincs hova hazamened. A kilencvenes évek elejére aztán hirtelen nagyon sok sorstársa lett.”

Fontos tárgyát képezi a műnek a rendszerváltás korszaka, amely annak ellenére, hogy politikai sikertörténetként vonult be a köztudatba, egyáltalán nem nevezhető egy megrázkódtatás-mentes időszaknak. Az árnyoldalairól a mai napig nem készült átfogó tanulmány, és az irodalomban is Tar Sándor novelláit leszámítva alig esik róla szó, különösen a gazdasági átalakulás veszteseinek a szemszögéből. Ez az a korszak, amikor alkalmanként százasával bocsátották el a munkásokat a gyárból – a regényben a nagykanizsai Egyesült Izzó esete kerül szóba –, zömében középkorú és idősebb férfiakat, akik már nem tudtak alkalmazkodni a megváltozott helyzethez. Valahányan ezek közül a férfiak közül tehetetlennek és feleslegesnek érezték magukat, aminek következtében nem kevesen korán elhaláloztak, köztük az elbeszélő édesapja is.

Bánki Éva társadalomkritikája kétirányú: egyrészt rávilágít a politikai nyomás alatt élő kisember helyzetére, másrészt pedig a magát a hétköznapi élet fölé helyező értelmiségi világot is górcső alá veszi. Azt a közeget, amelybe tanulmányai során az elbeszélő hős csöppent, s amelybe a belépés az édesapának nem adatott meg. A szabad szellemiséget árasztó pesti bölcsészkarú lét egy álomvilágot sejtet a vidéki lány számára, aki jóval később döbben rá, hogy az egész csak egy „szógyár”, „pazar álvilág” volt, és ők mind egy buborékban éltek. „Mint annyi vidéki lányt, engem is felszabadított az egyetem, ám közben megfosztott a létezés biológiai realitásától, az együttérzés elemi képességétől és az olvasás elemi örömétől.” Azt írja, hogy „az interpretációkért, nem magukért a művekért lelkesedtünk”, hiszen „csak elemzéseket olvastunk, szövegekről írt szövegek közt bolyongtunk”.

A bölcsészkaron uralkodó légkör érzékeltetésekor az elbeszélő hős többször is hangsúlyozza, hogy annak részeseit bizonyos felsőbbrendűségi attitűd jellemezte, ami jócskán megnehezítette egy vidéki lány beilleszkedését, aki bár szellemileg megpatkolt volt, származásából kifolyólag magában hordozott valamiféle önbizalomhiányt, megfelelési kényszert, aggályt, hogy ő mégsem tartozik ide. Odahaza is kilógott a sorból, szűkösnek élte meg a szülővárosát, ezért kiszabadulni vágyott onnan. Később ébred csak rá, hogy tulajdonképpen azt vitte magával a fővárosba, amitől otthonról elmenekült: a gátakat, amelyekről kívülről megszabadult, megteremtette önmagában! Immár ezeket a maga formálta belső korlátokat kell felszámolnia a kórházi ágyán.

A betegség számvetésre, addigi életének az összegzésére készíti az elbeszélő hőst. Rádöbben, hogy egész életében egy irracionális jellegű, „megnevezhetetlen büntudat” gyötörte, ami elsősorban apjától eredeztethető. Édesapja nem bízott rá „semmiféle titkot, semmilyen feladatot, küldetést, gondolatot, eszmét vagy látomást”, kivéve ezt az állandó lelkifurdalást. Apjához hasonlóan ő is „örökös száműzésben és félelemben” éli az életét, amelyet az „örökölt reménytelenség” járja át. Ezt az életérzést az elhallgatott titkokkal egyetemben otthonról hozza magával: „Az én családomban nem reménykedett soha senki, mindenki tudta, hogy a rossz után még rosszabb fog következni. Megbélyegeznek, összeírtnak, kitelepítenek, földbe döngölnek, elveszik mindened, és a végén sós kútba tesznek.” Műtétje után fogadalmat tesz, hogy a remény és a gyógyulás nevében lezárja magában apja történetét.

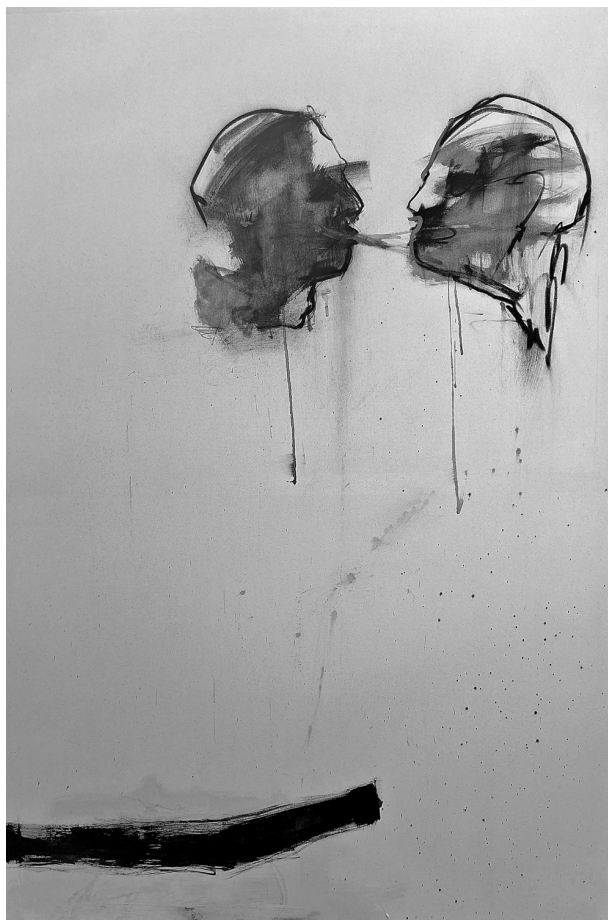
Bánki Éva *Apjalánya* című regénye ennek a fogadalomnak az eredménye. Műve vallomásos jellegénél fogva a szerző sodró lendületű prózájában intim alapállásból értekezik a gyerekkorát meghatározó életforma megszűnéséről, a vidéki létállapotról, a Kádár-kor buktatóiról, a zsidóság

megéléséről és megítéléséről, a felsőbbrendűség-érzet megtévesztő jellegéről, a rendszerváltás okozta sebekről, a folyamatos alakoskodásról, nem utolsósorban: az illúziókkal való leszámolásról. Egyéni

és családi múltjában elmerülve vonja le a megdöbbentő következtetést, miszerint a történelemnek nincsenek túlélői: „Akkik nem halnak bele a háborúkba, azok beleégetik az iszonyatot a gyerekeik húsába.”

Sándor Zoltán

Mányoki Ádám: Spitters, 2024 (vegyes technika, vászon, 170x120 cm)



SÁNDOR ZOLTÁN (1973) író, műfordító, publicista. Legutóbbi kötete: *Apátlanok* (2023).